

H. Çetin

Öğretim Görevlisi, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Türkistan,
Kazakistan (e-mail: halil.cetin@ayu.edu.kz)

Türk Kültüründe Tek Kişilik Folklor Örnekleri

Özet

Folklor, bir halkın yaşam biçimini, davranışını, söz ve hareketlerini içine alan geniş bir kültür hazinesidir. Bu kültürel hazine birçok aktarıcı ve taşıyıcı kişiler aracılığıyla geçmişten günümüze kadar değişim ve dönüşüm içerisinde varlığını sürdürmektedir. Kültür, bir halkın gelecek kuşaklara aktardığı ve taşıdığı kıymetli bir hazinedir. Bu süreçte kimi zaman kitlelerce kimi zaman da bireysel olarak kuşaktan kuşağa aktarılıp taşınmıştır. İşte bu bireysel taşıyıcılar aracılığıyla kültürlerarası etkileşim yaşanmış ve kültürel değişimler oluşmuştur. Dünyada folklorun farklı alanlarında birçok derleme ve inceleme çalışmaları yapılmıştır. Dünyada tek kişilik folklor üzerine de bazı çalışmalar yapılmıştır. Biz bu çalışmamızda Türk kültür tarihi içerisinde tek kişilik folklorun nasıl ve nelerle uygulandığını ele aldık. Çalışmamızda, her bir insanın kültür taşıyıcısı olarak halk kültüründeki yeri nedir konusunu değerlendirdik. Geçmişte ve günümüzde tek kişilik kültür taşıyıcılarının folklordaki rolü nedir? İnsanlar, halk kültürünü günlük yaşamlarında nasıl tek başlarına yansıtır? Bu gibi sorular üzerinden tek kişilik folklor örneklerini değerlendirdik. Çalışmamızın konusu, insanların yaşamlarında, davranışlarında, seyahatleri sonucunda elde ettikleri bilgileri aktarıp taşıması, bireysel olarak yansıtması ve günlük yaşamlarındaki uygulamalarının incelenmesi olacaktır. Âşıklık, meddahlık ve gündelik yaşamımızda karşılaştığımız tek kişilik folklor örnekleri bağlamında ve bu üç başlık üzerinden çalışmamızı değerlendirdik.

Anahtar Kelimeler: Folklor, Türk Kültürü, Tek Kişilik Folklor, Âşık ve Meddah

H. Çetin

Teacher, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan,
Kazakhstan (e-mail: halil.cetin@ayu.edu.kz)

Single Personal Folklore Examples in Turkish Culture

Abstract

Folklore is a vast cultural treasure that includes people's life style, behavior, words and actions. This cultural treasure has existed in transformation and flooring from past to present through many transmitters and carriers. Culture is a precious treasure that people convey and carry to the next generations. In this process, it was transferred to the generations by the masses, and sometimes individually. Intercultural interaction and cultural changes have occurred through these individual carriers. Many compilations and studies have been made in different fields of folklore in the world. Some studies have been made on single folklore in the world. In this study, we will examine how and what is applied to single folklore in the history of Turkish culture. In our paper, we will evaluate the role of

each person as a cultural carrier in folk culture. What is the role of folklore in single-person culture carriers in the past and today? How do people reflect the folk culture in their daily lives? We will evaluate single-person folklore samples through such questions. The subject of our study is to convey and transfer the information obtained as a result of people's lives, behaviors and travels, to reflect individually and to examine their practices in their daily lives. We evaluated our work on these three topics in the context of minstrel, folklore and examples of single folklore we encounter in our daily lives.

Anahtar Kelimeler: Folklore, Turkish Culture, Solo Folklore, Minstrel show

Giriş

Tek kişilik folklor, gündelik yaşamımızda bazı kültürel pratiklerin bazen kişinin kendisinin yaratması veya bir başkasından duyması sonucu onu taşıması ve aktarmasıdır. Gündelik yaşamda insanların davranışlarını, düşüncelerini ve hareketlerini etkileyen birçok kültürel unsur vardır. Birçoğumuz hayatımızda bir iş yaparken ya da bir şeyler yapmak isterken birtakım inançsal folklor unsurlarını gerçekleştiririz. Örneğin eve girerken evin kapısını sol elle değil, sağ elle açma; kahve falı bakma; halk hekimliği yapan kadınların tedavi yöntemleri gibi daha birçok folklorik unsurlar gösterilebilir. Dünyanın birçok yerinde buna benzer tek kişilik folklor örnekleri vardır. Her insan bir kültür taşıyıcısıdır. Çünkü o kişi, yaşadığı yerin kültürel özelliklerini bazen kendi ülkesi içindeki farklı yerlere giderek başka bir yerde onu aktarır taşıyabilirken, bazen de bir başka ülkeye giderek bu folklor taşıyıcılığı ve aktarıcılığı sağlamış olur. Tek kişilik folklor kısaca, “olayların bir repartuvarını sağlar ki bu da beyin gelişimini, davranışını ve onların sahnelerini pratik etmek için bir plandır” [1, s. 448].

Türk kültüründe topluluk içerisinde ya da belirli bir grup karşısında icra edilen anlatılar tek kişi olarak da icra edilebilir. Bu tek kişilik gösteriler ya da anlatılar Türk kültürünün zenginleşmesine katkıda bulunmuştur. Günlük yaşamımızda karşılaştığımız olaylar karşısında verdiğimiz tepkiler, davranışlar, inanışlar bize tek kişilik folklor örneklerini sunabilir. İnsanların yaşamlarında sergiledikleri tek kişilik folklor örnekleri nelerdir? Tek kişilik gösteriler ile halk kültürünün bazı geleneklerini nasıl yansıtmış olurlar? Tek kişilik icralar halk kültürünü nasıl canlı tutar? Bu konuları bu çalışmada değerlendirmeye çalışacağız.

Dünyanın bütün medeniyetleri, birbirleriyle kültürel ve ekonomik alışveriş yoluyla beslenerek zenginleşmiştir. Türk medeniyetinin eski Sümer, Elam, Akad, Çin, Hint, Arap, Fars, Bizans, Slav, Anglo-Sakson, Germen ve Roma medeniyetleri ile teması, Türk halklarının egemen kültürüne zenginlik katmıştır. Bugün, Türk medeniyeti denildiğinde, Türk

halklarının dili, maddi ve manevî değerler bütününe toplamı anlaşılır” [2, s. 273].

Türk kültür tarihi içerisinde önemli seyyahlar ve tüccarlar yaptıkları geziler sonrası yazmış oldukları eserler açısından bir kültürün bir başka yerde ve zamanda yayılmasını ve anlaşılmasını sağlayan kültür taşıyıcılarıdır. Bu kişiler gezmiş oldukları yerlerdeki farklı kültür unsurlarını eserlerinde kaleme alarak sonraki kuşakların bu eserler üzerinden o yer ve bölgenin kültürünün anlaşılmasını sağlaması bakımından önemlidirler. Bunlara, Evliya Çelebi, Kâtip Çelebi gibi seyyahları örnek verebiliriz. Bu Türk seyyahların yanı sıra ticaret yapan kişilerin hatıralarından oluşan eserler de vardır. Bu eserlerden birisini yazan Süleyman el-Tâcir, Çin kültürünün âdetleri hakkında örnekler verirken şöyle söyler: “Ölüleri için üç yıl ağlarlar. Ağlamayana, kadın olsun, erkek olsun, ağaç sopa ile vururlar. Ölüyü Araplar gibi mezara gömerler. Onun yiyip içtiğine inanırlar” [3, s. 28]. X. yy. Türklerin tarihini ve kültürünü yansıtan bir eser olan İbn Fadlan Seyahatnamesi de tek kişilik kültür aktarımı için önemli bir kaynaktır. İbn Fadlan Seyahatnamesinde birçok seyyah ve gezgin hakkında bilgiler verip onların kültür aktarımındaki örneklerini. Bu da birçok seyyahın hatıralarını aktarıp anlatması, o kültürü bir başka yere taşıması, o kültürün bir parçası olarak yaşamasını devam ettirmesi de tek kişilik folklor örneği teşkil etmektedir. Yukarıdaki örneklerden de görüldüğü gibi ister tüccar olsun ister seyyah olsun hatıralarından ve gezi yazılarından oluşan bu eserleri yazıp gelecek kuşaklara o bölgenin kültürünü aktarması açısından tek kişilik kültür taşıyıcı rolünü üstlendiklerini söyleyebiliriz.

Seyyah ve tüccarların yanı sıra bir de bazı keşişler de tek kişilik kültür taşıyıcılarıdır. Bunlardan birisi olan Simon De Saint Quentin gezmiş olduğu bölgelerden birisi olan Tatar yurdunun giyimi hakkında gördüklerini, “Onların günlük ve tören giysileri şöyledir: hangi renkte olursa olsun onların şapkaları vardır... Tatar giysisi çoğu kez siyah renklidir. Sol yanda, giyilmeden önce, önde, üst bölümde eşit şekilde bir yandan diğer yana uzanarak ve dizden aşağı inmeyerek, göbekten ayrılmış ve açılmıştır... Tatarların başka insanlardan ayırt edildiği özel giysi biçimi budur.” [4, s. 21-22] şeklinde ifade ederek o dönemin giyim kültürü hakkında bize bilgilerin ulaşmasını sağlaması açısından bu keşişi tek kişilik kültür taşıyıcısı olarak görebiliriz.

Türk toplulukların yarı göçebe yaşam şekilleri sözlü kültürün zengin bir yapıya bürünmesine sebep olmuştur. Türk kültür ekolojisi içerisinde barındırdığı destanlar, efsaneler, masallar, şiirler, atasözleri ve deyimler gibi daha birçok sözlü ya da yazılı kültür türlerine sahiptir. Bu türler dönemin

anlatıcıları tarafından savaşlar, av merasimleri, doğum, ölüm ve kahramanlık gibi konularda yapılmış olan anlatımlar sayesinde Türk kültürünün bazı tek kişilik taşıyıcılarını ortaya çıkarmışlardır. Tek kişilik kültür taşıyıcıları; şamanlar, kamlar, ozanlar, âşıklar, meddahlar ve günümüzde bunların biraz değişime uğramış haliyle tek kişilik gösteri yapan standupçılar, türkücüler ve şarkıcıları diyebiliriz. Bunların yanında insanların günlük yaşamda da yaptıkları bazı kişisel durum ve davranışlar halk bilimine örnek teşkil edebilir. Bütün bu tek kişilik anlatıcılara ya da göstericilere baktığımız zaman gelecek kuşaklara Türk kültürünü aktaran ve yaşatan kişilerdir diyebiliriz.

Her insan bir kültür taşıyıcısıdır. Bizim korkularımız, dualarımız, büyülerimiz övgülerimiz ve atasözlerimiz gibi kültür unsurları, yalnız kaldığımızda bazen uyguladığımız tek kişilik folklor örnekleridir. Bazen de âşik anlatımlarındaki kişisellik İlhan Başgöz'ün "Bazen âşığın icrası başka kişilerce yeniden yaratılıyor ve bunun sonucunda ortaya halk türküsü, destanı vb. türler çıkıyor" [5, s. 153] diyerek onların tek kişilik kültür yaratıcıları olduklarını söyler. Halk ya da bir topluluk karşısında icra edilen türlerin, bazen anlatıcının topluluğun durumuna göre icrasında bazı değişimlere uğradığı görülmektedir. Bu değişim de anlatıcının yeni bir versiyon ortaya çıkarmasını sağlar. Bu durumda anlatıcı, o türün farklı anlatımlarını oluşturur ki böylece halk kültürü hem zenginleşmiş olur hem de anlatıcılar sayesinde kültür taşıyıcılığı rolü gerçekleştirilmiş olur.

İnsanlar günlük yaşamlarında başlarına bir olay geldiğinde dua ederler ya da onu bir atasözü ile ifade ederler. İşte bu da tek kişilik folklor örnek bir durumdur. Örneğin arkadaşımız umutsuz bir konu hakkında yaşadığı bir olayı bize anlattığı zaman biz ona atasözü ile cevap veririz. Bunun yanında bir milli piyango almaya gittiğimiz zaman bizim için uğurlu sayıları seçeriz. İşte bunlarda atasözü, uğur ve uğursuzluk geleneğini yansıtan tek kişilik folklorun örnekleridir. Ayrıca günlük yaşamımızda bizim için şanslı gördüğümüz bazı eşyalar, inançlar veya giysiler olabilir. Kimi sporcularında maça çıkmadan önce giydikleri zaman kendilerine şans getireceğine inandıkları ayakkabı veya formaları vardır. Futbolcuların olduğu gibi stadyumlara giden taraftarlarında takımının kazanacağına inandıkları uğurlu totemleri vardır. Bütün bunlar gibi topluluk veya küçük bir grup içerisinde dahi tek kişilik folklorun yapılabileceğini gösteren örneklerdir.

İnsanların giydikleri giysiler ya da elbiseler de tek kişilik folklor örneğini temsil eder. Örneğin bir ege efesi üstte işlemeli cepkenini, başında fes üzerine sarılmış borkünü, ayağında desenli yününü giyip başka bir yere

H. Çetin. Türk Kültüründe Tek Kişilik Folklor Örnekleri

ya da eğlenceye gittiğinde kendi yöresinin giyim kültürünü de taşımış olur. Bu yöresel kültür, taşıyıcı ve aktarıcı kişi aracılığıyla başka yerlerde de bilinir. Bu yüzden ki her insan ister topluluk karşısında olsun isterse de toplum içerisinde olsun tek kişilik eylem ve davranışları ile kültür taşıyıcılık rolünü gerçekleştirebilir.

Pazarlardaki satıcılar da tek kişilik folklor örneğini temsil edebilir. Ürünlerini satarken kendilerinin yaratmış oldukları maniler, bilmece, atasözleri ve deyimler gibi sözlü kültür ürünlerinin toplum içerisinde aktarılmasını ve yayılmasını sağlarlar. Bu durum başka yerlerden o pazara gelen kişilerce duyularak ya da öğrenilerek bir başka yöreye veya bölgeye aktarılmasını sağlayabilir. Pazar esnafı alış-veriş yaparken kullanılan dil hakkında İ. Gündoğdu Kayaoğlu, “Bakırcı esnafı ile bağlantılı olarak hurdacılar ve Kapalıçarşı’daki antikacılar arasında genellikle alış-veriş sırasında kullanılan dildeki bazı deyim, terim ve atasözleri... genel dilde yaygın olarak kullanılmaktadır” [6, s. 305] şeklinde ifade eder. Bu sebepten dolayı, bu kişiler hem dışarıdan gelenlere kültürel unsurlarımızı aktarır hem de farklı yöre ve bölgelerden gelen kişilere de yaşadıkları yörenin kültürünü aktarabilirler. Bu kişilerin aktarım yönünü dikkate aldığımız zaman toplum içerisinde tek kişilik kültür taşıyıcılık rolünü üstlendiğini söyleyebiliriz.

Toplumumuzdaki esnaf ve zanaatkarlar da tek kişilik kültür taşıyıcılarıdır. Zanaatkarlar yörelerinde öğrendikleri el sanatlarını bir başka bölgeye ya da farklı bir ülkeye giderek onları orada üretip satmaları da kültür taşıyıcılığının örneklerini gösterir. Esnaflar ise yabancı kişilere sattıkları ürünler ve bu ürünlerin tarihi anlamlarını anlatmaları ve geleneksel işlevlerini aktarmaları bakımından tek kişilik kültür taşıyıcılığını üstlenirler diyebiliriz.

Türk kültür tarihi içerisinde Dede Korkut, Kaşgarlı Mahmut, Köroğlu, Karacaoğlan vb. gibi tek kişilik folklor taşıyıcıları Türk kültürün yayılmasında ve kuşaklara aktarılmasında önemli bir tek kişilik kültür hazineleridirler. İcra ettikleri veya yazmış oldukları eserler gelecek kuşaklara aktararak kültür ırmağının kaynağını oluşturmuşlardır. Bu kaynaktan beslenen kuşaklarda ozanlık, âşıklık geleneği bağlamında icralarını sürdürerek tek kişilik folklorun temsilcileri olarak görülebilirler.

Türk ruhunun pınarı olan Ahmet Yesevî’de geçmişten geleceğe akan kültür ırmağının en önemli temsilcilerindendir. Özkul Çobanoğlu, onun mesajlarını halka iletişini, “Sanatkar ve bir yaşam mimarı olarak kopuzla icra edilen geleneksel ezgiler eşliğinde geleneksel şiir formu olan koşuk veya koşmaları kullanarak mesajlarını iletti” [7, s. 41] şeklinde ifade etmiştir. Yesevî’nin hikmetlerini gezerek halka anlatması ve yaşadığı

bölgenin kültürünü taşıması ve aynı zamanda farklı kültürlerin de birbirine geçmesini sağlaması açısından tek kişilik folklor örneğidir.

Meddahlık da tek kişilik kültür taşıyıcılığında mühim bir yer teşkil etmektedir. Ayrıca, günümüzde teknolojinin ve yaşam koşullarının değişimi sonucunda bazı değişimlere uğramış meddah türleri de oluşmuştur. Bu meddah türlerine örnek verecek olursak; Nejat Uygur, İsmail Dümbüllü, Erol Günaydın, Ferhat Şensoy, Münir Özkul, Cem Yılmaz, Ata Demirel gibi sanatçılardır diyebiliriz. Bunların yanında sanatçılar söyledikleri türkülerde, şarkılarda; kullandıkları deyim ve atasözlerinde halk kültürünü yansıtan eserler dile getirmişlerdir. Bunlara örnek verecek olursak: Barış Manço, Neşet Ertaş, Arif Sağ vb. gibi sanatçıları halk ozanı olarak değerlendirebilir ve tek kişilik folklor temsilcileri olarak da görebiliriz.

Buraya kadar halkbilimindeki tek kişilik anlatıların bazı örnekleri üzerinde durduk ve bundan sonra makalemizde, tek kişilik anlatı türlerini, günlük halkbilimi türlerinin bireysel olarak yansıtılmasını ve insanların günlük yaşamda karşılaştıkları birtakım olaylar karşısında verdikleri tepki, davranış ve inanışların halk bilimindeki yansımalarını anlatacağız.

Âşık

Bir milletin tarihî serüveni başladıktan sonra yaşamlarının bütününi oluşturan, onları başkalarından farklı kılan ve nesilden nesile aktararak gelen özellikler yaşadıkları toplumun milli kültürünü oluşturur. “En az bir, en çok beş kişinin tek veya karşılıklı olarak topluluk önünde yaptığı icraya dayanan âşıklık geleneği... Türk sözlü şiir sanatına dayalı olarak ozan-baksı geleneği, daha sonra da Anadolu sahasında âşık tarzı şiir geleneği” [8, s. 41] şeklinde Türk kültürü içerisinde varlığını sürdürmüştür. Bu oluşum içerisinde birçok âşık yetişmiştir. Yetişen bu âşıklar halkın kültürel yaşamını içselleştirmiş ve kendilerine has icra bağlamları ile sözlü kültür ortamında dinleyicilere sunmuşlardır.

Türk boylarınca şamanlar farklı görevler üstlenmeleri açısından toplum içerisinde de özel bir yere sahiptirler. Bunlardan bazıları hastalıkları iyileştirir, ölüm törenlerini yaptırır, av törenleri sonrası şiirlerini söylerler ve bunun gibi faaliyetleri icra ederlerdi. Bu görevler zamanla boylarda meydana gelen dinsel ve coğrafi değişiklikler sonrası değişime uğramış, ozan-baksı geleneğinin oluşumunu sağlamıştır. Bu gelenek Kazak, Kırgız, Tatar vb. Türk boylarının genelinde görülmektedir ve bu durumu Naciye Yıldız, “Kırgız halk edebiyatında *akanlar* ve *ırçılar*, destanların yanı sıra masal ve efsane anlatabilmekte, taktitler yapabilmekte, ata mirası şiirleri

ezberleyerek... anonim şiirleri de repartuvalarına alarak geleneği ve sözlü mirası gelecek nesillere taşıyabilmektedirler” [9, s. 377] şeklindeki anlatımında da görüldüğü gibi geleneğin bu kişilerin kültürel hazine olarak sonraki kuşağa aktarmalarını görmekteyiz. Yaşanılan değişimler sonrası ozanlar ile âşıklar halkın kültür hazinesini özümseyerek kopuz veya saz eşliğinde eğlencelerde, şöenlerde ve yuğ törenlerinde icra etmişlerdir. Bu icralara bakıldığı zaman halkın kültürünü bilen ve bunu da sanatsal icra bağlamında topluluk karşısında sergilemeleri tek kişilik folklorun örneklerini oluşturur.

Âşıklar Türk soyso-kültür yaşamında üstlendikleri görevler ve verdikleri mesajlar açısından önemli bir yere sahiptirler. Kazak destancılık geleneğindeki tolgav türündeki şiirlerde mesaj verilmesi örneğini Naciye Yıldız, “Tolgavlar, derin felsefi düşüncelerin, nasihatlerin ve ibret verici olayların dile getirildiği edebî türleridir” [10, s. 39] olarak anlatmaktadır. Bir başka açıdan mesajların âşıkların icralarında ortaya çıkışını ise Özkul Çobanoğlu, “Yaratıcı ve icracı dinleyicide uyandırmak istedikleri duygu ve düşünceleri gerçekleştirme amacına yönelik... geleneksel tavırlar ve bunlara bağlı olarak konuyu işleyiş tarzlarının her biri” [7, s. 13] şeklinde ifade ederek âşıkların edalarındaki farklı söylemler ve bazı söylemlerinde yeni bir oluşum meydana getirmeleri açısından âşıkların tek kişilik bir kültür taşıyıcısı olduklarını söylemiştir. Âşık ile dinleyici arasındaki etkileşimi Walter J. Ong ise: “Sözlü şiir (veya anlatı), ozan ile dinleyicileri ve söylenmiş şarkıların ozandaki anısı arasındaki etkileşimin ürünüdür” [11, s. 168] şeklinde ifade ederek bu kişilerin dinleyicilere yaratıcı özelliğiyle anlatı eserinin bazı yerlerini değiştirerek yeni bir anlatı yaratması ve onu başka ortamlarda farklı dinleyicilere anlatması tek kişilik folklor örneğidir. Âşığın icrasındaki ilk formunun değişip kendine has bir yeni bir yaratmayı Jack Goody, “Konuşmacı, daha önce samimi bir tarz içinde “öğretilen” ilk performansını icra ederken, kendine verileni saklar (veya doğaçlar) ve sonra kendi özgün versiyonunu üretir” [12, s. 113] şeklindeki ifadesinden de anlaşıldığı gibi âşık, yeni bir oluşum ortaya çıkarması ve bunu da daha sonraları anlatması yönüyle de kültür aktarıcısıdır. Âşıkların kahvehanelerdeki icralarının da eğlence kültürüne katkı sağladığını söyleyebiliriz. Bu eğlence ve sözlü kültür ürünlerinin topluma aktarılması aşamasındaki âşıkların rolü de tek kişilik kültür taşıyıcılığı özellikleri gösterir.

Dede Korkut sözlü kültür tarihi içerisinde en büyük âşıktır. “Kazak Kırgız efsanelerinde... Dede Korkut’a Korkut Bahşı denmesi de yine onun kopuzlu ve sazlı âşıkların piri, en büyüğü olarak kabul edilmesi” [8, s. 44-

45] geleneği Dede Korkut'un sözlü kültür dairesinde tek kişilik folklor temsilciliğinin en önemli göstergesidir. Dede Korkut'un soy soylayıp boy boylaması, şiirler icra etmesi, ad koyması, halkına yol gösterici bilge kişi olması, atasözü ve deyimleri kullanması gibi halk kültürünün aktarılması açısından kültür taşıyıcılığı rolü önemli bir yer tutmaktadır.

Meddah

Meddah, Türk kültür ekolojisinde güldürü ve taklit sanatının topluluk karşısında en güzel icralarından birisini sergileyendir. Meddah destanlar, hikâyeler, öyküler, efsaneler ve halkın gerçek olaylarını anlatıp canlandırması açısından kültür aktarımı için önemlidir. Özdemir Nutku meddahın özelliklerini "Meddah şairdir, tarihçidir, masalcıdır, efsane yazarıdır; o insanın hayal dünyasına giren bütün konulara değinir. O içinde bulunduğu yaşamı canlandıran gerçekçi bir hikâyecidir. Bunu yaparken de kendi halkının mizahını, duygularını, özlemlerini dile getirmede ustadır" [13, s. 46-47] şeklinde ifade ederek onun halk kültürü için önemini vurgulamıştır. Meddah, anlatımları ve canlandırmaları ile tek kişilik bir gösteri yapan ve yaşadığı kültürü kendine has icrasıyla kuşaktan kuşağa aktaran tek kişilik bir kültür taşıyıcısıdır.

Meddah, kahvehanelerde etrafına topladığı kişilere anlattığı hikâyeler ve yaptığı taklitlerle hem eğlendirmiş hem de kültürün devamlılığını sağlamıştır. Bu bağlamda meddah, yaşadığı ve duyduğu olayları halka aktararak kültür taşıyıcılığı rolünü üstlenmiştir.

Günümüzde meddah sanatçısı olarak değerlendirebileceğimiz: Münir Özkul, Erol Günaydın, Yılmaz Gruda, Metin Akpınar, Zeki Alasya, Cem Yılmaz, Ata Demirel, Ferhan Şensoy vb. kişilerdir. Bu sanatçılar halka geleneksel kültür unsurlarını kendilerine has yöntemlerle anlatmaktadırlar. Bu sebepten tek kişilik folklor örneği teşkil etmektedirler diyebiliriz. Nasıl ki âşık sazı ve sözü ile tek kişilik kültür taşıyıcısı özelliği gösteriyorsa, meddah da anlatımı ve taklitleri ile bu kültür taşıyıcılığını gelecek kuşaklara aktarma rolünü üstlenmiştir.

Buraya kadar tek kişilik folklor örnekleri verdik ve kısaca bunlardan bazılarına değindik. Bunun yanında âşık ve meddah konusunu tek kişilik folklor bağlamında değerlendirdik. Çalışmamızı üç ana temel üzerine oturtmuştuk. Bunlardan âşık ve meddah konusunu değerlendirdikten sonra çalışmamızın son aşaması olan günlük yaşantımızda karşılaştığımız ya da etkilendiğimiz tek kişilik folklor örneklerini değerlendirmeye geçebiliriz.

Günlük Yaşamdaki Tek Kişilik Folklor Örnekleri

İnsanlar günlük yaşamlarında mani söyleme, fıkra anlatma, türkü veya şarkı söyleme, inançları gereği yapmış oldukları bazı davranışlar gibi vb. konularda tek kişilik folklor örnekleri gösteririler.

Türk kültüründe mani söyleme geleneği farklı koşullarda ve durumlarda gerçekleşirdi. Ramazanda davulcular, düğünlerde kızların atışması, iki sevgilinin birbiri için söylediği maniler, köy yaşamında yapılan işlerde söylenen maniler gibi çeşitli söylem alanları bulunmaktadır. Maniler, halkın ruhunun bir yansımasıdır ve Türk toplumunun geleneğinin ve göreneklerinin izlerini bu dörtlükler içerisinde bulabiliriz. Bu manilerin bireysel olarak sokaklarda, eğlencelerde ve köy yaşamında icra edilmesi Türk kültürünün taşınması açısından da tek kişilik folklor örneği teşkil eder.

Fıkra, halk arasında bir güldürme ve düşündürme sanatı olarak kültür aktarımında rol oynar. Ünlü fıkra ustası Nasrettin Hoca, kültür ekolojisi içerisinde karşılaştığı zorluklara, haksız saldırılara karşı üstün gelerek ve anlatımları ile güldürme açısından tek kişilik folklor örneğidir diyebiliriz. Karadeniz fıkralarında Temel tipi oldukça yaygındır. Bu yaygınlığı B. Öztürk Bitik makalesinde, “Karadenizli Temel’in dünyaca bilinen ve sevilen kişi” [14, s. 72] olarak belirtmesi Türk kültürün Temel tipi ile dünyaya yayılmasını yani Türk kültürünün bireysel bir tip aracılığıyla başka bölge ve milletlere taşınması tek kişilik folklor örneğidir.

Sanatçılarda Türk kültürü ekolojisi içerisinde kültür taşıyıcılığı rolü açısından önemlidir. Söyledikleri türkü veya şarkılarda halk kültürünün izlerini taşırlar. Bu izler bazen ülke sınırlarını aşabilir. Duygu ve düşünceler sanatsal iletişim aracılığıyla halk arasında yayılmıştır. Daha sonra bu halk arasındaki popülerlik ülke dışına da çıkar. Bu ülke ve kültür tanıtımı Barış Manço gibi değerli sanatçılar sayesinde aktarılıp taşınır. Ayrıca, Neşet Ertaş, Arif Sağ Aşık Veysel, Özay Gönlüm, Muzaffer Sarısözen gibi halk kültürünü derleyen ve bunları eserlerinde kullanarak gelecek kuşaklara aktaran sanatçılar da kültür taşıyıcılarıdır. Buradan da anlaşıldığı gibi günlük yaşamımızın herhangi bir anında karşılaştığımız türküler ya da şarkılar, Türk kültür dairesi içerisinde değerlendirildiğinde bireysel olarak kültür akışının izlerini görebiliriz.

Türk kültüründe falcılık geleneği ve fal inancı oldukça yaygındır. İnsanların gündelik yaşamlarında geleceği ve bazı olayların gelişimini öğrenme merakı neticesinde günlük yaşamda fal önemli bir yer teşkil eder. Günümüzde bakılan çeşitli fal türlerini Kudret Emiroğlu “Bugün, kahve, iskambil falı gibi herkesin bakabildiği ama bazılarının usta olduğu günlük yaşama girmiş oyun fal karışımı fallar yaygındır” [15, s. 24] şeklinde ifade

ederek Şamanizm kültürünü günümüzde de bu tek kişilik folklor örneklerini, fal bakıcılarının yansıttığını görmekteyiz. Bazı fallardan sonra söylenenlerin olup olmayacağına dair bazı inançları K. Emiroğlu, “Pencereden bakıp, ilk geçen erkek olursa işim olacak” [15, s. 25] şeklinde belirtmiştir.

Yıldız falı bakma geleneğinin gündelik yaşamımızda yaygınlaşmasından sonra gazete ve dergilerde burçlar yayımlamaya başlamıştır. Bu gazete ve dergilerdeki burçlara bakarak o günümüzün nasıl geçeceği veya gelecekteki günlerinin nasıl olacağına dair bilgiler aldıkları bir yer olmuştur. Bu gazete ve dergilerin yanı sıra caddelerdeki kafelerde de fal bakma olayı sık görülen gündelik olaylar arasındadır. Örneğin Ankara’daki Karanfil Sokak’ta bu tür fal bakma yerlerine sıkça rastlayabiliriz. Bu sebepten dolayı fal bakıcıları da gündelik yaşamımızda karşılaştığımız tek kişilik folklor örnekleridir.

Gündelik yaşamımızda yine kirpiğin yüzümüze düşmesi ile ilgili fal bakma olayı da görülmektedir. Örneğin, bir arkadaşınızla otururken yüzünüze bir kirpiğiniz düşmüştür ve bunu gören arkadaşınız sizden bir dilek tutmanızı ve daha sonra bu kirpiğin hangi göz kapağınız tarafında olduğunu sorar. Eğer ki siz doğru tahmin ederseniz dileğinizin gerçekleşeceğini size söyler. İşte yine bu bağlamda halk arasında yaygın olarak karşılaştığımız bu fal bakma durumu da gündelik yaşamdaki tek kişilik folklor örneklerinden birisidir diyebiliriz.

Türk kültür tarihi içerisinde olağanüstü varlıklara inanma durumu da günlük yaşamımızda sıkça karşılaşılan olaylar arasındadır. Özkul Çobanoğlu olağanüstü varlıkları, “Türk halk kültüründe varlığına inanılan olağanüstü yaratıklar arasında, Ağırılık, Karabasan, Congoloz, Erkebit, Hırtık, Kul, Hınkur Munkur, Cadı Çarşamba karısı, Gelincik, Sarıkız, Yol Azdıran, Kara Ura ve Demirkıynak gibi varlıklar” [16, s. 142] olarak belirtmiştir. Bu olağanüstü varlıkların içinden karabasan ile ilgili halk arasında bazı anlatımlar vardır. Bunlardan birisini Engin abi şöyle anlatmaktadır: “Ne zaman çok yemek yesem ve sıkıntılı zamanlar yaşasam o gece yattığımda karabasan ile uğraşırım” (KK2) şeklinde söylerken Fikri abi ise; “Yatış pozisyonu ile ilgili olduğunu düşünüyorum ve o pozisyonda yani hazır ol pozisyonunda uyuduğum zaman olduğunu söyleyebilirim” (KK4) gibi ifade ediyor. Tabi bir de Hüseyin abi farklı bir şekilde bu durumu; “Abdestsiz yatanların genellikle bu karabasan ile karşılaşır” (KK1) şeklindeki ifadelerinden de anlaşıldığı gibi toplum içerisinde bazen psikolojik bazen de duyulan inanç gereği bir konu hakkında farklı düşünceler ve yorumlar ortaya çıkabilmektedir. Bu düşünceler bağlamında

H. Çetin. Türk Kültüründe Tek Kişilik Folklor Örnekleri

da değerlendirdiğimiz zaman bu anlatımlar da tek kişilik folklor örneğini oluşturur diyebiliriz. Çünkü halk arasında bunların yaşandıktan ya da bir başka kişiden duyulduktan sonra farklı kişilere anlatılması böyle bir kültürün bireysel olarak toplum içerisinde yayılmasını sağlaması da savunduğumuz duruma örnek teşkil eder.

Türk kültür ekolojisi içerisinde önemli tek kişilik folklor örneklerinden birisi de halı dokuyan kişilerdir. Türk boyları, farklı milletlerin sanat ve kültürleri ile etkileşimde bulunmalarından dolayı zengin bir kültür mirasına sahiptir. Bu kültürel miras genç kızların, kadınların gönüllerindeki kültürel zenginlikler, hayaller ve duygular, yöresinin kültür izleri gibi vb. motifler Türk halılarında ilmik ilmik işlenmiştir. Bazen tek kişinin bazen de birden fazla kişinin dokuduğu bu halılar Türk kültürünün aynasıdır diyebiliriz. Anadolu’da ve Türk boylarında dokunan halılar Türk kültürünün dünyaya aktarılması açısından oldukça önemlidir. Türkiye’de Isparta, Uşak, Sivas, Konya gibi iller halıcılıkta önemliken, Türk dünyasında Teke-Türkmen halıları önemlidir. Bir genç kızın ya da kadının el emeği göz nuru ile dokuduğu gelenek ve göreneklerimizden izler taşıyan bu halılar, başka milletlere satılması ile kültür taşıyıcılık rolünü üstlenirler. İşte tek başına bu halıları dokuyup onlara ilmiklerle Türk kültürünün damgasını vuran kişilerde tek kişilik folklor örneğini oluştururlar diyebiliriz.

Rüyalarda günlük yaşamımız üzerine etkili olan bir başka kültürel izlerdir. Rüyamızda gördüğümüz iyi ve kötü şeyler bizim günlük yaşamımız üzerine etki edebilir. Bunun yanında rüyada görülen renklerde günlük yaşantımızı etkileyebilir. Meliha teyze rüyasında gördüğü renk ile ilgili şöyle bir şey yaşamıştır: “Ben rüyamda mesela yeşil gördüm, yeşil elbiselerle uçağa binmişim. Bunu gittim birisine sordum sen hacıya gideceksin dedi. Sonra gittim bunu müftüye anlattım o da sen hacıya gideceksin dedi ve ben de hacıya gittim” (KK3) şeklinde anlatırken gördüğümüz rüyaların gündelik yaşamımızda etkili olduğunu ve bunun da etrafımızdaki kişilere rüya ve renk bağlamında aktararak tek kişilik folklor örneğini sergilemiş oluruz.

Türk kültüründe renk kavramı oldukça işlevseldir. Bu renklerin üstlendikleri bir takım görevler halk arasında da bilinmektedir. Türk tarihi içerisinde hükümdarların rengin sembolik anlamlarından yararlanarak bunu bireysel orak temsil etmelerini Ahmet Kütük; “Abbasilerin hâkimiyet sembolleri olan siyah rengi her yerde temsil etmiş ve bizzat Selçuklu sultanları onlara bağlılığın bir göstergesi olarak bu renkte elbiseler giymişlerdi. İlk Selçuklu sultanı Tuğrul Bey Bağdat’a geldiğinde kendisine siyah cübbe giydirilip başına da siyah emane sarılarak halife huzuruna

çıkmıştır” [17, s. 146] şeklinde ifade ederek renklerin birçok kez kültürü temsil ettiğini sultanın elbise giymesinden görüyoruz. Bu aynı zamanda renklerin kişisel olarak da taşınmasını ve bu renklerin toplum içerisindeki işlevine de örnekler. Türk kültür ekolojisi içerisinde renklerin hem geçmişte hem de günümüze uğur ve uğursuzluk olarak simgesel anlamını Ahmet Küçük; “Cengiz Han ve çevresine ilişkin efsaneler aktarılırken beyaz rengin hassasiyetle kullanılması (beyaz doğan, beyaz hırka, beyaz at, beyaz inek, beyaz öküz, beyaz taş, vs.) beyazın uğur, müjde ve liyakat alameti olarak Moğol devlet ve toplum yaşantısındaki değerine önem atfediyor” [17, s. 151] şeklindeki ifadelerinden de anlaşıldığı gibi kimi zaman kağan kimi zamanda toplum içerisindeki kişilerce renk kültürünün taşındığını görmekteyiz. Kara renginin toplum içerisindeki işlevinin bireysel olarak görülmesini Sedat Veyis Örnek “Ülkemizde yas giyiminin rengi karadır. Çok seyrek olmakla beraber kara yerine ak giyildiği de olur” [18, s. 223] şeklinde ifade etmiştir. Ölüm sonrası ve yas merasimlerinde kişilerin siyah renk giymesi de toplumdaki kişilerce onun üzüntülü ve yas halinde olduğunu göstermesi açısından tek kişilik folklor örneği olarak değerlendirilebiliriz.

Sonuç

Sonuç olarak, hem Türk kültür tarihi hem de Türk kültür ekolojisi içerisinde kültür taşıyıcılığının farklı görev ve durumlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Bu da her insan bir kültür taşıyıcısıdır tezini desteklemektedir. İcraları bakımından âşıklar, meddahlar, sanatçılar ve türkücüler; günlük yaşantımızda karşılaştığımız bazı örnekler halk kültürünü tek kişilik eylem ve davranışlarla bir başka yer ve kişiye aktarılması bakımından tek kişilik kültür taşıyıcıları olduklarını görürüz. Farklı kültürlerin bireysel olarak evlenme, tarımsal göç, seyahat, ticaret vb. çeşitli durumlarda bir bölgeden başka bir bölgeye veya bir kültürden başka bir kültüre taşındığını da görmekteyiz ki bu durum kültürün bireysel olarak taşınmasıdır. Bu bağlamda değerlendirdiğimiz zaman, kültürü kendilerine has içselleştirmeleri ve icraları bakımından her insan bir kültür taşıyıcısıdır diyebiliriz.

Kaynak Kişiler

- KK1. AYDIN, Hüseyin.(1962). Yaşı 52, Ankara, İlkokul, işçiyle, Halil Çetin’in 03.12.2016’da, Ankara’daki görüşmesi.
KK2. ÇELİK, Engin.(1978). Ankara, Yaşı 39, Lise, işçiyle, Halil Çetin’in 04.12.2016’da, Ankara’daki görüşmesi.

H. Çetin. Türk Kültüründe Tek Kişilik Folklor Örnekleri

KK3. DALOĞLU, Meliha.(1960). Yaşı 55, Muğla, İlkokul, ev hanımıyla, Halil Çetin'in 24.04.2015'de Muğla/ Gülağzı'ndaki görüşmesi.

KK4. ÖZBEK, Fikri.(1969). Yaşı 47, Ankara, Lise, işçiyle, Halil Çetin'in 07.12.2016'da, Ankara'daki görüşmesi.

KAYNAKLAR

1. Mechling, J., "Solo Folklore", Western States Folklore Society. 65. 435-453. 2006.
2. Nermanoğlu, K. V., Türk Halkbilimi Dili ve Poetikası Fikir Hayatı (Makale ve Denemeler). Ankara: Akçağ Yayınları. 2011.
3. El- Tacir, S., Doğu'nun Kalbine Seyahat.(Çev. Ramazan Şeşen) İstanbul: Yeditepe Yayınevi. 2012.
4. Quentın, S. D. S., Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248. (Çev. Erendiz Özbayoğlu) Alanya: Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı. 2006.
5. Başgöz, İ., Folklor Yazıları. İstanbul: Adam Yayınları. 1986.
6. Kayaoğlu, İ. ., "İstanbul'da Bakırcı, Hurdacı ve Antikacı Esnafının Ağzı" Prof. Dr. Pertev Naili Boratav Armağanı. (ed. Metin Turan) Ankara: Türk Kültür Bakanlığı Yayınları. 305-311. 1998.
7. Çobanoğlu, Ö., Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü. Ankara: Akçağ Yayınları. 2000.
8. Özarslan, M., Erzurum Âşıklık Geleneği. Ankara: Akçağ Yayınları. 2001.
9. Yıldız, N., "Kırgız Akın Geleneği", Türk Dünyası Âşık Edebiyatı, (ed. Naciye Yıldız – Fatma Ahsen Turan), Ankara: Gazi Yayınevi. 2016.
10. Yıldız, N., Türk Dünyası Destancılık Geleneği ve Destanlar, Ankara: Akçağ Yayınları. 2015.
11. Ong, W. J., Sözlü ve Yazılı Kültür Sözüün Teknolojileşmesi.(Çev. Sema Postacıoğlu Banon) İstanbul: Metis Yayınları. 2003.
12. Goody, J., Yazılı ve Sözel Arasındaki Etkileşim (Okur-Yazarlı, Aile, Kültür ve Devlet Üzerine İncelemeler). (Çev. Osman Bulut) İstanbul: Pinhan Yayıncılık. 2013.
13. Nutku, Ö., Meddahlık ve Meddah Hikayeleri, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. 1976.
14. Bitik, Ö. B., "Fıkra Türünde "Kirlenmeye" Müdahale ve İdealleştirilen Fıkra Tipinde Arasözlerin İzi: Temel'li Fıkralar". Milli Folklor. 75, 72-75. 2007.
15. Emiroğlu, K., Gündelik Hayatımızın Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2011.
16. Çobanoğlu, Ö., Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları. Ankara: Akçağ Yayınları. 2015.
17. Kütük, A., "İslam/Türk Devlet ve Toplum Geleneğinde Renkler ve Anlamları" Türkiyat Mecmuası. C. 24 / Güz, 146-151. 2014.
18. Örnek, S. V., Türk Halkbilimi. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları. 2000.

Аңдатпа

Фольклор - адамдардың өмір салты, мінез-құлқы, сөздері мен іс-әрекеттерін қамтитын үлкен мәдени құндылық. Бұл мәдени қазына бүгінге дейін ұрпақтан ұрпаққа ауызша жеткендіктен көптеген өзгерістерге ұшырағаны белгілі. Әлемде фольклордың әртүрлі салалары бойынша көптеген зерттеулер бар. Соның ішінде сол фольклорлық мұраларды ұрпақтан-ұрпаққа мұра етіп, біздің заманымызға жеткізушілерге қатысты да зерттеулер жасалды. Оның ішінде фольклорлық шығармаларды айтушыларға (жеке тасымалдаушыларға) қатысты бірқатар зерттеулер жасалып, Түрік мәдениетінің тарихында жеке тұлғалық фольклордың қалай және не мақсатпен қолданылғандығын қарастырдық. Сонымен қатар, әр жеке тұлғаны өз мәдениетінің тасушысы ретінде қарастырдық. Және адамдардың өмір тіршілігі, іс-әрекеттері мен саяхаттары нәтижесінде алынған ақпараттарды жеткізу және беру, оларды жеке-жеке қарастырып, олардың күнделікті өмірде қолданылуын зерттеуді мақсат еттік.

Кілт сөздер: фольклор, түрік мәдениеті, фольклорлық туынды, айтушы, жыршылық өнер

(Четин Х. Түрік мәдениетіндегі жеке тұлғалық фольклор)

Аннотация

Фольклор - это огромное культурное достояние, которое включает в себя образ жизни, поведение, слова и действия людей. Фольклор как культурное достояние передается из прошлого в настоящее через множество трансформации носителей. Культура - это драгоценное сокровище, которое люди передают и несут следующим поколениям. При этом оно передавалось поколениям массами, а иногда и индивидуально. Межкультурное взаимодействие и культурные изменения произошли через отдельных носителей. В мире были сделаны много сборников и исследований в различных областях фольклора. Некоторые исследования были сделаны касательно личностного фольклора. В этом исследовании мы рассмотрим, как и что применяется к личностному фольклору в истории турецкой культуры. Также, в статье мы оценим роль каждого человека как культурного носителя в народной культуре. Какова роль фольклора в носителях культуры в виде одного человека в прошлом и сегодня? Как люди отражают народную культуру в своей повседневной жизни? С помощью таких вопросов мы будем оценивать примеры личностного фольклора. Предметом нашего исследования является выражение и передача информации, полученных в результате быта, поведения и путешествий людей, отразить индивидуально, и изучить их практики в повседневной жизни.

Ключевые слова: фольклор, турецкая культура, фольклорные произведения, поэтическое искусство

(Четин Х. Личностные фольклорные примеры в турецкой культуре)